

FIDES ET RATIO

Brendel Máttyás

PhD, posztdok kutató,
CNRS LAL
matyas.brendel@gmail.com

Abban a megismerésben részestültem, hogy a *Magyar Tudományban A Nagy Trónfosztás* címmel megjelent cikkem (Brendel, 2012) két reakciót is kiváltott ugyanebben a folyóiratban (Török, 2012; Szentpétery, 2012).

Mindkét cikk nagyon sok hivatkozást, idézetet tartalmaz, és sokfajta kérdést felölel, amelyekkel egyenként nem áll módomban vitatkozni. Ehelyett olyan kritikát fogok adni, amely egyben tovább is lép, és kimond egy tézist: a tudománynak és a művészetnek van illetékességi területe, tudjuk, mire való, ezen a területen helytállnak. Ezzel szemben a vallásnak nincs illetékességi területe, maguk a vallások sem tudták ezt eldönteni, és egymásnak is ellentmondó nézeteket fejtenek ki róla.

Török Csaba érve, hogy a racionalista és a fideista hit közül az istenérvek trónfosztása csak a racionalista hitet rendíti meg, a fideistát nem, és ráadásul a katolicizmusra ez utóbbi az előbbi jellemző, szemben például a protestantizmussal, amelyre a fideizmus nem jellemző. Következésképpen szerinte Stephen Hawkingék csak a protestantizmust döntötték meg, a katolicizmust nem. Érdekes volna szembesíteni ezzel Szentpétery Péter evangélikus lelkész.

Am pont a katolikus lexikon az, amely a fideizmust inkább a protestantizmus sajátjának mondja. Török hivatkozik még arra,

hogy az istenérvekkel operáló, racionalista irányzat a középkori metafizikára volt jellemző, de ez is ellentmondásosra sikerül, ugyanis amikor Aquinói Tamást mutatja be, akkor pont azt hangsúlyozza, hogy szerinte ő is csak olyan gyenge, sem ilyen, sem olyan szerepet szánt ezeknek az istenérveknek. Akárcsak Blaise Pascal vagy Alister McGrath. Valóban, ha elolvassuk McGrath könyvét (McGrath, 2003), akkor végig azt látjuk, hogy tézise ugyanolyan gyenge, mint amilyen Török válasza (saját bevallása szerint): az istenérveket érvek is szánja, meg nem is tudja igazán empirikus-logikai igazolásként eladni őket.

A zavart fokozza, hogy McGrath anglikán teológus (protestáns). Ráadásul annak az angolszász kultúrának a része, amely az analitikus filozófia fellegvára, amelyet Török szembeállított a kontinentális filozófiával, amely szerinte a saját katolicizmusával rokon. Utóbbival egyébként egyetértek, a kontinentális filozófia valóban rokon a vallással abban, hogy értelem és érzelem kérdésében nem tudja világosan elhelyezni magát, Rudolf Carnap szóhasználatával élve, kategóriásértő. Az sem lesz meglepetés, hogy magam egyértelműen a domináns, analitikus filozófiához tartozom.

Nehéz Török cikkében rendet rakni, nem is szándékozom, ugyanis az a helyzet, hogy szerintem nincs itt rend. A vallásban soha

nem volt rend, soha nem találta meg a maga rendjét. A hit, a vallás mindig is a fides et ratio között ingadozott, jól illusztrálja ezt II. János Pál azonos című enciklikája. Pontosabban, még a vallás sem tudta soha eldönteni, hogy az ész és az érzelem tekintetében hova helyezze magát. Ahogy látjuk, valójában még a szűkebb értelemben vett egyházak, mint a protestantizmus vagy katolicizmus álláspontja sem tiszta. Ebben is divergens, mint oly sok mindenben.

A hit valójában empirikus-logikai szempontból nem állja meg a helyét, azt pedig szégyellené bevallani, hogy csupán érzelmről volna szó. Bár Török cikkében lényegében pozitívan próbálja bemutatni azt a „gondolkodásmódot”, amely a belső „bizonyosság” alapján próbálja meg látni a világot, és viszszaigazolni magát. Szögezzük le világosan, ez a wishful thinking néven emlegetett érvelési hiba, az érzelem és értelem összegabalyodása, ezt isteníti Török és a fideizmus, mint olyan. De nem csupán szégyenről van itt szó, hanem a vallás kétségbeesett és sikertelen helykereséséről a különféle diszciplínák terében.

Az emberi „teljes lét” terében – egy matematikai hasonlattal élve – a tudomány és a művészet teljes bázisrendszert alkot. Az objektív kutatja a tudomány, a szubjektív kifejezi a művészet. Jól leírja ezt Rudolf Carnap műveiben. E. Szabó László így mondja: „különbséget kell tenni az igaz-hamis kategóriapáros és a jó-rossz kategóriapáros között” (Dombi, 2008, 20.).

Ebben a térben harmadik bázisvektornak nincs helye. Ezt egyébként az is illusztrálja, hogy amikor a vallás keresi a helyét, akkor sokszor inkább ész és érzelem együtteseként próbálja eladni magát, és nem valamiféle harmadiknak. Ha egy harmadik dimenzió volna, akkor nem kellene állandóan a két első

dimenzióba tévelyegnie. Az ész és az érzelem vegyítése pedig ellentmondásokat okoz, és óhatatlanul felveti azt a megoldhatatlan dilemmát, hogy melyik való előbbre. Hangsúlyoznám, hogy a tudomány és a művészet kategorikus, carnapi szétválasztása feloldja ezt a dilemmát, hiszen a két diszjunkt terület között nem kell elsőbbséget tenni.

A vallás tehát illetékesség nélkül végez egyfajta Brown-mozgást az ész és értelem foglalt, kétdimenziós terében, és mára mind a tudomány, mind a művészet célirányos mozgással elhaladt a vallás mellett, a vallás pedig semelyik területen nem tud versenyezni, hanem illetékesség, szerep nélkül marad. Így válik teljessé a trónfosztás: a vallás a fideizmusba sem menekülhet, az ugyanis alapvetően szubjektív területet bitorol, azt a niche-t a művészet már elfoglalta. A vallásnak nincs niche-je az emberi kultúrtörténelem evolúciójában: kihalásra van ítéltetve.

Török maga is megpróbál helyet keresni a vallásnak, és Ludwig Wittgensteint idézi, azt a Wittgensteint, aki az általa szembeállított analitikus filozófia legelső nagy alakja. Wittgensteint a maga céljai szerint értelmezi, holott ugyanazokat a gondolatokat például Rudolf Carnap is megismételte. Az a Rudolf Carnap, aki rámutatott arra, hogy a metafizikának (a kontinentális filozófiának), kvázi a vallásnak nincs szerepe, illetékessége a kultúrában, mert megtévedt, szereptévesztésben lévő költőkről van szó. Magyarul azt fogalmazta meg, amit fentebb leírtam: a vallás legfeljebb a tudomány és a művészet öszvéreként próbálhat meg tovább élni, de az is kudarcra van ítélt.

Wittgenstein és Carnap gondolatait értelmezve eljuthatunk oda, hogy a tudományos megismeréssel nem adtunk választ az életproblémákra. E. Szabó László nemrégiben

így fogalmazta ezt meg: „Világos, hogy a tudomány normatív kérdésekre nem tud választ adni. Abból, hogy én tudom, hogy a dolgok hogy vannak, hogy mi van, soha nem fogok tudni arra válaszolni, hogyan legyen tovább.” (Dombi, 2008, 14.)

De ahogy Carnap kifejti, ezen életproblémákra nem is lehet igaz válasz: „az élet rejtvényei azonban nem kérdések, hanem a gyakorlati élet szituációi.” (Carnap, 1928, 260.) És tulajdonképpen nincs is rá lehetőség, hogy a művészet módszerén kívül bármiféle megközelítést alkalmazzunk, ugyanis ezen szubjektív kérdésekre természetüknél fogva nem lehet kizárólagos válaszokat adó diszciplínát gyártani. A művészet úgymond felismeri ezt, és nem is törekszik kizárólagos válaszra. A vallás ezzel szemben próbálkozik ezzel, amivel kategóriásértést követ el, másrészt legfeljebb a művészettel versenyezhetne, abban pedig csak veszíthet. Ezenkívül a dolog természetes módon torkollhat még vallásháborúba, mert ha az „élet értelmét” nem lehet empirikusan eldönteni, de mindenképpen erőltetik, akkor marad a kard és a pokolgép.

Abból, hogy itt szubjektív magánkérdésekről van szó, az is következik, hogy végül az embernek magának kell válaszolnia rá. Társadalmunk fejlődése pedig manapság eljutott arra a fokra, hogy ilyen kérdésekre az individualista, magabiztos többség nem is engedi, hogy akár a művészet, akár a vallás ráerőltesse a válaszát. A liberális ember nem válaszokat keres, hanem legfeljebb mintákat, és majd ő maga készít el egy mozaikot. A művészet ennek a pluralizmusnak megfelelő, a vallás vérszenes korszerűtlen.

Az élet céljának kérdésével külön cikkben is foglalkoztam (Brendel, 2010). Ez az egyet-

len olyan kérdés, amelyre Szentpétery cikkéből módomban van válaszolni, mert ide tudom kötni. Jáki Szaniszlóval együtt ezt kérdezi: „hogyan lehetséges, hogy egy tervszerűtlen, értelmetlen fejlődés egy olyan lénybe torkolljék, akinek alaptermészete a tervezés és értelmes célok követése?”

A válaszom az, hogy ez a kérdésben rejtett érv egy híres érvelési hibával leleplezhető, az pedig a *fallacia compositionis*, amely szerint a részek tulajdonságai nem mindig egyeznek az egész tulajdonságával.

Igy tehát az élet értelmének kérdésében, illetve a Török által emlegetett lélekgondozásban az ember segítségül hívhatja a pszichológiát mint tudást, a művészeteket mint inspirációt, de végül a saját, szabad döntéseire kell hagyatkoznia. E. Szabó László fogalmaz így: „függetlenül hittől, vallástól, filozófiai iskolától és tudományos ismeretektől az az ember magára marad”. (Dombi, 2008, 15.)

Ez bátor lépés, és lehetővé tesz egy teljes életet, amelyben nincs isten alakú úr, nincs szükség a vallásra. Mérő László szép megfogalmazásával küldöm saját útjára az olvasót: „Alap- és kognitív érzelmeinknek önmagukban éppúgy nincs semmi értelmük, mint ahogy magának az életnek sincs [...] Így nem csak az érzelmeinknek adhatunk értelmet, hanem az életünknek is. Mindenki a saját szelfje alapján, amit hite, érdeklődése, habitusa, családja, nemzetisége és még sok minden más határoz meg. Mindenki összeállíthatja a neki leginkább megfelelő boldogságportfóliót.” (Mérő, 2010, 302.)

Kulcsszavak: *az élet értelme, tudomány, vallás, dimenzió, szubjektív, objektív, fideizmus*

IRODALOM

- Brendel Máttyás (2010): Az analitikus és egzisztencialista filozófia, valamint az élet értelme. Világosság, nyár, 129–142. • http://math.uni.hu/angol/Vilagosság_2010_nyar_Brendel_Matyas.pdf
- Brendel Máttyás (2012): A Nagy Trónfosztás. Magyar Tudomány, 3, 349–353. • <http://www.matud.iif.hu/2012/03/12.htm>
- Carnap, Rudolf (1931[1999]): A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül. In: Forrai Gábor – Szegedi Péter (szerk.): Tudományfilozófia: szöveggyűjtemény. Áron, Budapest • http://nyitott-egyetem.phil-inst.hu/tudfil/ktar/forr_ed/carnap.htm

- Dombi Péter (szerk.) (2008): Hiszem vagy tudom? Typotex, Budapest
- McGrath, Alister (2003): Tudomány és vallás. Typotex, Budapest
- Mérő László (2010): Az érzelmek logikája. Tercium, Budapest
- Szentpétery Péter (2012): Trónfosztás – vagy csak behunytt szemmel a trón előtt? Magyar Tudomány, 10, 1248.
- Török Csaba (2012): Az üres trón. Magyar Tudomány, 5, 617–622. • <http://www.matud.iif.hu/2012/05/16.htm>

Az utóbbi időkben igen széles körű érdeklődés nyilvánult meg szerzőink között a teológia és a tudomány kérdéseiről. Ennek több körben teret adtunk. A kialakult vita lezárására Gánóczy Sándort, a Franciaországban élő, nemzetközileg elismert teológust, és Kampis György tudományfilozófust kértük fel. Nyilván számtalan nyitott kérdés marad ezek után is, de a vitát egy darabig nem kívánjuk folytatni.

Csányi Vilmos
főszerkesztő